

Село Доња Градина

Тања Тулековић

DOI: 10.7251/TDG0115013T

УДК 908(497.6 ДОЊА ГРАДИНА)„1941/1945“

ЈУ СП Доња Градина,
виши кустос;
tanjatulekovic@jusp-donjagradina.org

Апстракт: У тексту се налазе основни подаци о положају села Доња Градина, о насељавању од праисторије до савременог доба, о становништву те условима и начину живота у самом селу, с тим да је истакнут најзначајнији период по ком је ово село забиљежено у историји. Ради се о периоду 1941–1945. године, када је на власти била тзв. Ендехазија, која је на свом путу уништавала и затирала људске и материјалне трагове свега што је српско, свега што је православно. С тим у вези, одмах након ликвидације становништва, срушене су црква и школа у Доњој Градини.

Кључне ријечи: „градина“, парохија, црква, вјеронаука, писменост, школа.

1.) Доња Градина

Село Доња Градина налази се у сјеверозападном дијелу Републике Српске, на 45° и 16' географске ширине и 16° и 55' географске дужине. Административно припада општини Козарска Дубица (раније Босанска Дубица), и од ње је удаљено 16 км, према истоку. Само село има облик полуострва: окружено је ријекама Уном и Савом, те просарским селима Драксенић и Међеђа. Ниска планина Просара удаљена је од села 10 км, а планина Козара је удаљена 26 км. Доња Градина лежи на десној, алувијалној обали ријеке Саве, насупрот Јасеновцу (Република Хрватска). Површина села износи 942 ха.

Термин „градина“ словенског је поријекла, а означава мјесто ограђено насипом, зидом. У ширем смислу обухвата налазишта на доминантном положају (узвишења, долине ријека, итд.) са утврђењем изграђеним од трајног материјала. У ужем смислу, овај термин подразумијева мјеста трајног боравка мањих или већих заједница, која су самим

географским положајем пружала одређен степен безбједности, могућност контроле и сагледавања ближе околине.

Повољан географски и климатски положај погодовао је насељавању овог подручја још у праисторијска времена. Тада су овај крај насељавали Илири, индоевропска група народа (племе Мезеја). Основни тип насеља Мезеја представљале су градине, природно или вјештачки утврђене.

Гушењем илирске буне 9. године¹ Босна је већим дијелом потпала под римску провинцију Далмацију, док је сјеверни дио Босне припао провинцији Панонији. Самим тим Градина је припала Панонији.

Крајем VI вијека Авари надиру у ове предјеле, а Словени у VII вијеку. Од 930. године ово подручје доживљава велики успон. На простору села Драксенић, Међеђа, Демировац, Доња Градина и Суваја био је изграђен велики град Дубица. Најездом Монгола 1242. године под вођством Бату-кана, Дубица је била потпуно порушена.

Клима у овом крају чини прелаз између климатских утицаја високих планинских предјела и Панонске низије, а то условљава да над овим простором влада умјереноконтинентална клима. Најхладнији је мјесец јануар, са просјечном температуром око 1^о С, а најтоплији је јул, са просјечном температуром од 22,1^о до 23^о С.

Средња годишња количина падавина је 944 мм. Најмања је у августу, 60–68 мм, а највећа у касним прољетним и јесењим мјесецима.²

Становништво

Према Шематизму православне митрополије и архидијецезе за годину 1882, број становника у селу Доња Градина износио је 370, у укупно 65 кућа.³

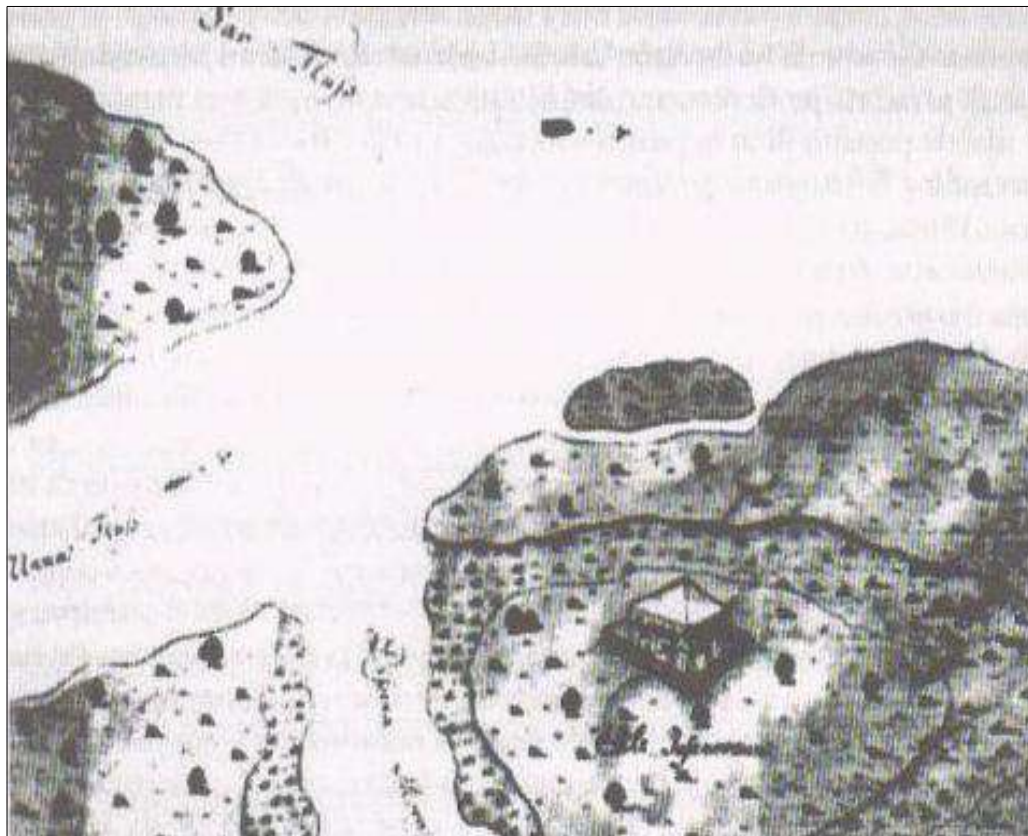
Према подацима о структури становништва Аустроугарске из 1895. године, у Доњој Градини су била укупно 93 домаћинства. Укупан

¹ Др Љ. Мухић, *Козара*, „Дневник“, Нови Сад 1987, стр. 451.

² Б. Радош, *Драксенић*, Босанска Градишка, стр. 10.

³ Шематизам православне митрополије и архидијецезе Дабро-Босанске за годину 1882, уредио Ћорђе Николајевић, протопрезвитер, Земаљска тискара, Сарајево 1882, стр. 34.

број становника износио је 510 — од тога 506 православних, један католик и три евангелиста.⁴

Јасеновац, чардак - стража на ушћу Уне у Саву по М. Клаусу.

Између два свјетска рата, драксенићку општину чинило је шест села, међу њима и село Доња Градина, а укупан број становника читаве општине био је 6.007⁵. Становништво је српско, православно, са

⁴ Трећи попис Аустроугарске, извршен 22. априла, 1895. године, дао је потпунији преглед социјалне структуре становништва по селима Босне и Херцеговине.

⁵ Д. Алексић, *Кнежопоље и Кнежопољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931, стр. 42.

изузетком Просаре. У Врановцу и у Просари Аустрија је из Галиције населила евангелисте њемачке народности⁶.

Срез босанскодубички⁷, чији је начелник био Никола Г. Биволаревић, обухватао је шест општина, које имају укупно 51 село. Укупан број становника овог среза био је 33.350, са 5.553 домаћинстава⁸. Драксенићка општина, са сједиштем у Драксенићу, обухватала је шест села: Драксенић, Демировац, Међеђа, Просара, Клековци и Доња Градина. Начелник ове општине био је Миле Вукић, подначелник Миле Мисирача, одборници: Саво Влаинић, Драгоја Корица, Никола Ћикић, Глиго Ковачевић, Мићо Кољеновић, Марко Костић, Пане Рокић, Станко Рашић и Лазо Лончар, а биљежник је био Никола Лончар⁹. Свако село је имало свог кнеза: Драксенић – Сава Влаинац, Демировац – Миле Хрњак, Међеђа – Никола Шкондрић, Просара – Адолф Хес, Клековци – Цвијо Петковић, Доња Градина – Нико Вукић. Читав овај систем управе у самом срезу имао је за циљ напредак како у економском тако и у културно-просвјетном смислу.

Прота Славко Вујасиновић оставио је податак да је Доња Градина до почетка рата 1941. године¹⁰ имала 130 кућа.

Дакле, село Доња Градина је српско-православно. Имало је своју цркву, посвећену Вазнесењу Господњем – Спасовдану. Овај празник слави се четрдесет дана послје Вакрса. Становништво је поштовало свештеника, славило славу. Вјеронаука је била обавезан предмет већ од првог разреда основне школе.

Једнолична ношња становништва доњег Поуња развијала се под утицајем сусједне Славоније. У селима Доња Градина, Ћуклинац, Драксенић, Демировац и Међеђа мушкарци су љети носили широке шнитоване гаће, везену кошуљу, тканицу (појас), прслук (од чоје, штофа и сл.), шешир славонских клобучара од уваљаног материјала а на ногама су били црни опанци или ципеле од коже. Капут и штап такође су били обавезни. Женска ношња: шнитована (набрана) сукња, испод сукње су биле и по двије-три скути (подсукње), јелече, бијела везена кошуља.

⁶ Исто, стр. 43.

⁷ Прим. аут.: период послје 1926. године.

⁸ Д. Алексић, *Кнежопоље и Кнежопољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931, стр. 42.

⁹ Никола Лончар (1902) убијен је 8. августа 1941. године од стране усташа (извор: Т. Тулековић, *Књига из тишине: Усташки злочин геноцида у селу Међеђа, 1941-1945*, Јагодина 2012, стр. 26).

¹⁰ П. С. Вујасиновић, *Срби као птице*, Бања Лука 1994, стр. 200.

Коса је била уплетена у дуге плетенице, окићене цвијећем. Зими су мушкарци носили „ајнцуге“ односно хлаче и капуте, а жене „рекљице“ са дугим рукавима, капуте од плиша и сомота¹¹.

Услови и начин живота

Куће грађене прије Првог свјетског рата имале су камене темеље, подумијенте од храстовог или кестеновог дрвета, диреке између којих се шеперало. Кров на кући био је од цијепане даске или шиндре. Између два свјетска рата изграђен је већи број кућа од тврдог материјала, покривене цријепом. Основно занимање становника села Доња Градина јесте пољопривредна производња и сточарство. То је условљено климом и географским положајем, о којима је већ било ријечи. Кукуруз, пшеница и јечам сију се на великим, а поврће углавном на мањим површинама, за властите потребе. Такође је развијено и воћарство: узгајају се јабуке, шљиве, крушке. Од крупне стоке узгајају се говеда, свиње и живина. Риболов је такође развијен.

О условима и начину живота у селу Доња Градина те почецима рата најбоље свједочи извод из текста под насловом „Градина - највећа гробница жртава Другог свјетског рата у Југославији“ Милорада Вигњевића из едиције *Козара*, књига IV:

„На ушћу Уне у Саву налази се село Градина. У њему је прије рата живјело око 148 домаћинстава са по пет, шест и више чланова. Богата дубичка равница била је позната по добрим приносима жита и вриједним угледним домаћинима. Неки домаћини су имали и стотину и више грла крупне стоке, коња, волова и крава. Имали су неколико десетина хектара земље која им је служила за испашу стоке. Многи чак нису ни знали колико имају стоке која се слободно кретала по равницама и луговима села Градине.

Домаћинства су живјела у слози и углавном се бавила земљорадњом. Само повремено из села су одлазиле групе мушкараца у сусједни Јасеновац, гдје су радили на циглани. Живјели су од свога труда. Ни помишљали нису на рат који би могао од њиховог села направити пустош, да њихово село постане највећа гробница људи, жена и дјеце из свих крајева наше земље, да ће ту, у заједничкој гробници лежати борци народноослободилачког рата и жртве фашизма.

Дошла је 1941. година и донијела рат какав се није запамтио. Осјетило је то и село Градина. Ту, у њиховом сусједству, само преко

¹¹ П. С. Вујасиновић, *Срби као птице*, Бања Лука 1994, стр. 158-159.

ријеке Саве, у Јасеновац, дошле су усташе. Успостављена је по злочинима позната Независна Држава Хрватска.

Страх је почео да обузима становнике Градине и околних села. Почеле су непосредне пријетње усташа. Говорили су да ће сваки онај код кога се нађе било какво оружје, муниција или нешто од војничке опреме или ко не буде слушао наређења усташке власти бити стријељан. Кружиле су и пароле усташких идеолога и крвника о томе да 'Србима није мјесто у границама НДХ', да треба 'Србе на врбе' и слично.

Већ крајем јесени 1941. године долазило је и до сукоба са усташама који су из Јасеновца прелазили у Градину. Усташе још нису имали смјелости да пређу и да се дуже задрже у селу. Трајало је тако све до средине јануара 1942. године. Тада су усташе са јачим снагама прешле на десну обалу ријеке Саве и Уне и извршили страشان покољ народа у православној цркви у Драксенићу.

Градина, као најистуреније поткозарско село према непријатељу, доживјело је тешке дане. Народ је морао да напусти село. Становништво, које је преживјело овај покољ, покупивши оно што је најнужније од одјеће и хране, кренуло је од својих кућа. Оставили су своја богата имања, добар број стоке, жито и друго и настанили се у поткозарским селима изнад цесте Босанска Дубица - Орахова - Босанска Градишка.

Овдје почиње трагедија села. У њему се настањују усташе и стварају своје упориште. Куће и све остале зграде су уништене. Усташе су то користиле за прављење бункера. Село Градина је тако постало саставни дио усташког логора Јасеновац. Направљени су бункери за одбрану из правца Козаре. Али, оно што је најстрашније - Градина ће постати мјесто гдје су усташе свакодневно, од почетка 1942. године, отпочеле да врше најзвјерскија ликвидирања логораша из логора Јасеновац.

У рату цијела Градина ће постати једа велика гробница. Десетине и десетине хектара некада плодне земље, равнице, претворено је у гробнице заточеника логора Јасеновца.

На самом ушћу Уне у Саву налази се велика топола. И она је својеврстан споменик. На њој су усташе вјешале своје жртве. На сваком кораку овог села умирале су бројне невинне жртве најтежом смрћу. Има се осјећај да ће се стати на гроб или гробове, на кости мртвих којих овдје има свуда разасутих. Не зна се колико је још мртвих за чије се гробнице не зна у овом селу".¹²

¹² Едиција *Козара у Народноослободилачком рату, Записи и сјећања*, књига IV, Београд 1978, стр. 464-470.

До почетка 1942. године становништво је углавном живјело у селу. Крајем 1941. године десио се један мањи сукоб усташа са локалним јединицама. Том приликом убијено је десетак усташа. Међутим, средином јануара мијења се ситуација. Градина је остала пуста 14. јануара 1942. године, након стравичног покоља у цркви у селу Драксенић. Усташе су уништиле све стамбене и друге зграде у селу. Плодна поља обрађивали су логораши. У Доњој Градини је, за потребе усташке економије, радило неколико стотина логораша на обрађивању отете земље покраних српских сељака. Свако јутро би логораши скелом били превожени на рад у Градину, уз пратњу усташа, а навече би се враћали у логор. Брали су кукурузе, пресовали сијено. Такође су из Градине одвожене огромне количине одјеће ликвидираних. Потом је та одјећа транспортована у творницу текстила у Вараждин на прераду.¹³

Цадик И. Данон Брацо говори овако о економији у селу Доња Градина:

„Крај фебруара 1942. године. Један од усташа обратио се групнику бараке и рекао да му треба десетак људи за рад на пресовању сена у неком суседном селу. Јавио сам се међу првима и стао у строј. Сава је била замрзнута и уз леву и уз десну обалу. Прешли смо преко незалеђеног дела Саве и успели се на супротну обалу. Гледао сам на све стране и видео да у селу нема ни живе душе. Једино су пси луталице безуспешно тражили храну. Ушао сам у прву сеоску кућу и тргао се затекавши стравичан призор. Просторије су биле пуне одеће и обуће, и то мушке, женске и дечије, сеоске и градске. Схватио сам да је то одећа жртава усташког масовног убијања. Кренуо сам даље од куће до куће и дошао до краја села не нашавши никог од сељана, док су све куће биле пуне одеће убијених људи. Излазећи из једне зграде погледао сам према југу и угледао обресе Козаре. Када сам спустио поглед, спазио сам дугачку црну јаму. Из јаме се по оној хладноћи извијала пара - у њој су лежале гомиле лешева прекраних људи, набацаних један преко другог. Схватио сам у каквој се опасности и сам налазим. Пожурио сам да се што пре удаљим од тог стравичног места. Пришао сам групи логораша која је пресовала сено у четвртасте бале. Радили смо брзо, уз стална пожуривања двојице усташа који су нас пратили. Предвече смо се опет чамцем пребацили преко Саве и вратили у ло-

¹³ Изјава Стеве Шепала, *Ријечи које нису заклане*, III, *Свједочанства преживјелих заточеника логора Јасеновац*, Јасеновац 1977, стр. 13.

гор. Кад сам испричао групнику Барарону шта сам видео, он ми је објаснио да сам био у селу Градини“.¹⁴

Још једно потресно свједочење о „раду“ у Доњој Градини:

„Одређен сам на економију. Већ други дан био сам у Градини, на неком привременом послу. Батина сам примао немало сваки дан. С тих радова у Градини група се враћала у логор у правилу увијек преполовљена. Они који су недостајали били су у току дана убијани, јер уз рад, убијање заточеника сматрало се 'нормалним'.“¹⁵

Село је било неприступачно због ровова који су били повезани бодљикавом жицом и неколико бункера према поткозарским селима. На тај начин су усташе могли „у миру“ да раде свој „посао“. Градина постаје ликвидационим центром концентрационог логора Јасеновац. Удаљена, изолована... идеално мјесто за вршење стравичних масовних ликвидација. Резултат: 105 масовних гробница огромних димензија (дужине 15-50 м, ширине 3-4 м, дубине око 2,5 м). Истраживањима из шездесетих и седамдесетих година двадесетог вијека установљено је да се налази 17-21 скелета по 1 м³ у истраженим гробницама Доње Градине¹⁶. Попут печата у земљи, масовне гробнице у Доњој Градини опомињу посјетиоце да зауставе свој поглед на њима.

2.) Црква у Доњој Градини

Село Доња Градина је крајем XIX вијека, према подацима Шематизма православне митрополије и архидијецезе за годину 1882, припадало демировачкој парохији. Ова парохија обухватала је два села: Демировац и Градину. Парох је био Марко Павковић, а парохијална Црква Св. пророка Илије. У ова два села налазило се укупно 156 кућа и 876 душа.¹⁷ Славиле су се сљедеће славе:

¹⁴ Ц. И. Данон Брацо, *Сасечено стабло Данонових*, Београд, 2007, стр. 94.

¹⁵ М. Биличић, *Код куће ми је остала слијена мајка...*, Поруке, Година 2, Јасеновац 21.6.1971, број 2 (3), стр. 3.

¹⁶ Р. Булатовић, *Концентрациони логор Јасеновац*, Сарајево 1990, стр. 174.

¹⁷ Шематизам православне митрополије и архидијецезе Дабро-Босанске за годину 1882, уредио Ђорђе Николајевић, протопрезвитер, Земаљска тискара, Сарајево 1882, стр. 34.

Св. Јован: породице Даниловић, Шпица, Ожеговић, Јанковић, Јелисавац, Бабић, Ковачевић, Бјеловук, Рапаић, Рњак, Пјевић, Миљуш, Корица.

Св. Ђорђија: породице Радмановић, Бањац, Петровић, Обућина, Глигић, Драгишић, Мисирача, Прибић, Ковачевић, Париповић, Заклан, Човић, Мећава, Жабић, Гачић, Пића.

Св. Пантелија: породице Ђико, Југовић.

Михољдан: породица Мирић.

Срђевдан: породица Ристић.

Св. Лука: породице Рашић, Трубарац.

Св. Димитрије: породица Живковић.

Св. Ђурђиц: породице Вукић, Коњодер, Шаркан, Ковачевић.

Св. арханђел: породице Пралица, Марчета, Димић.

Св. Тома: породица Панић.

Св. Никола: породице Павковић, Ковачевић, Марић, Батић, Комадина, Шпица, Бабић, Лукић, Лешковић, Котур, Секулић, Драгељ, Рокић, Милошевић, Корица, Богић, Малешевић.

Св. Стефан: Бараћ.

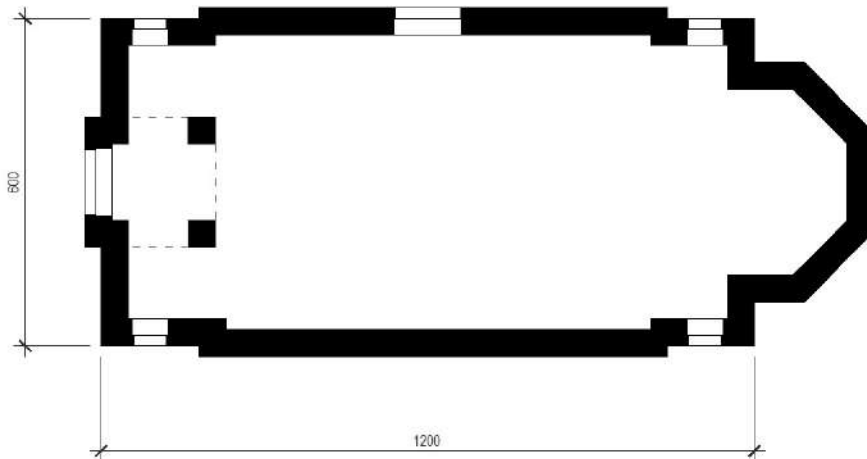
Дрвена капелица на гробљу подигнута је за живота попа Марка Злојутра, а 1899. године озидана је лијепа црква и снабђевена свим утварима¹⁸. Поп Марко становао је у близини чардака спахије Џинића у Демировцу.

Свештеник Мирко Павић служио је у Демировцу 1902-1930. године. Становао је у кући Симе Батајића у селу Међећа до 1918. године, а потом у спахијском чардаку Џинића¹⁹.

Црква посвећена Вазнесењу Господњем – Спасовдану подигнута је 1907. године.

¹⁸ Поп Мирко Злојутро (1835-1900), родом је из Горњоселаца, живио у Демировцу. У Манастиру Моштаница учио је као манастирски ђак. Забиљежено је да је поп Мирко знао читати и писати, крстити, вјенчати и опојати, али службу није до краја знао опслужити.

¹⁹ П. С. Вујасиновић, *Срби као птице*, Бања Лука 1994, стр. 123.

Скицу цркве у Доњој Градини за потребе овог текста урадила је дипл. арх. Лана Бараћ из Козарске Дубице

Милан (Станко) Пјевић пише:²⁰

„Црква се звала Свети Спас²¹. Била је лијепо саграђена. Сјећам се иконостаса. Сваке године је одржаван збор на Спасовдан и на Свету Петку²². За Ускрс се исто окупљало. Сваке недјеље је била игранка, играло се коло. Дјеца су обавезно ишла са родитељима. Поп је долазио из Драксенића. Црквена општина је био Драксенић, срез у Дубици, а округ је био Бања Лука. Звонар у цркви био је Мића Мећава. Уз попа је појао Перо Мећава, а за неки већи празник окупљао се мушки хор. Црква је била пуна сваки пут, нарочито кад је збор. Поред цркве се налазила велика надстрешница. Ту се припремао ручак за дан цркве. Пекла се пита, кокош, прасе. Долазио је начелник из Дубице, прис-

²⁰ Милан (Станко) Пјевић (1928), село Доња Градина; изјава од 22. марта, 2011. године.

²¹ Вазнесење Господње црква слави у четрдесети дан послје Васкрсења Христовог, када се Господ узнио на небо, и увијек пада у четвртак, шесте недјеље послје Васкрса.

²² Славна светитељка српског порјекла, рођена у граду Епивату. Упокојила се у XI вијеку. Њене мошти налазе се у граду Јашу у Румунији. Слави се 27. октобра.

тав²³ и неки већи чиновници. Ћаци су ишли за празнике рецитовати у цркву. Имали смо народне ношње. Углавном су ишли први и други разред. Стајали смо испред црквеног пјевача. Учитељ нам је дириговао. Рецитовали смо или хорски пјевали. За сваки распуст свако је морао имати по једну рецитацију“.

Јереј Данило Ћућун био је демировачки парох до почетка Другог свјетског рата. Водицу је светио на Јовањдан, 20. јануара. Такође је држао часове вјеронауке, која је била обавезан предмет у школи. Први разред је учио лакше молитве: Оченаш и Богородицу. Други разред исто то, и још понеку молитву. Трећи и четврти разреди су, уз наведене молитве, већ полако почињали да уче црквену историју. Милан Пјевић пише:

„Сваког четвртка долазио је у школу поп за вјеронауку. Тај дан нисмо имали наставе. Само је била вјеронаука. Црквенословенски дијете не може изговорити како треба. Ја сам обично знао замуцати“.

Црква и поп су се држали као светиња. Није било куће да није славила славу, прослављала Божић, Ускрс, и остале православне празнике. Тако све до 1941. године. Доласком Независне Државе Хрватске на власт, становништво овог села дијелом је побјегло, а дијелом ликвидано. Ноћу, 10/11. јула 1941. године, демировачки парох Данило Ћућун, са још шесторицом православних српских свештеника из Среза босанскодубичког, одведен је у Бановинску болницу у Босанској Дубици, својеврстан затвор. Ту су остали до 27. јула, а затим су пребачени у Цапраг. Цапраг је био препун па их послаше у Славонску Пожегу. У Славонској Пожеги су остали 7-8 дана. Почетком августа стигло је наређење из Загреба да се ова група свештеника пребаци у Србију. Њемачка команда из Београда сазнала је за намјеру усташа да их побију те је хитно затражила ову групу свештеника²⁴. Након одвођења свештеника црквена имовина је конфискована од стране усташа. Милан Пјевић пише:

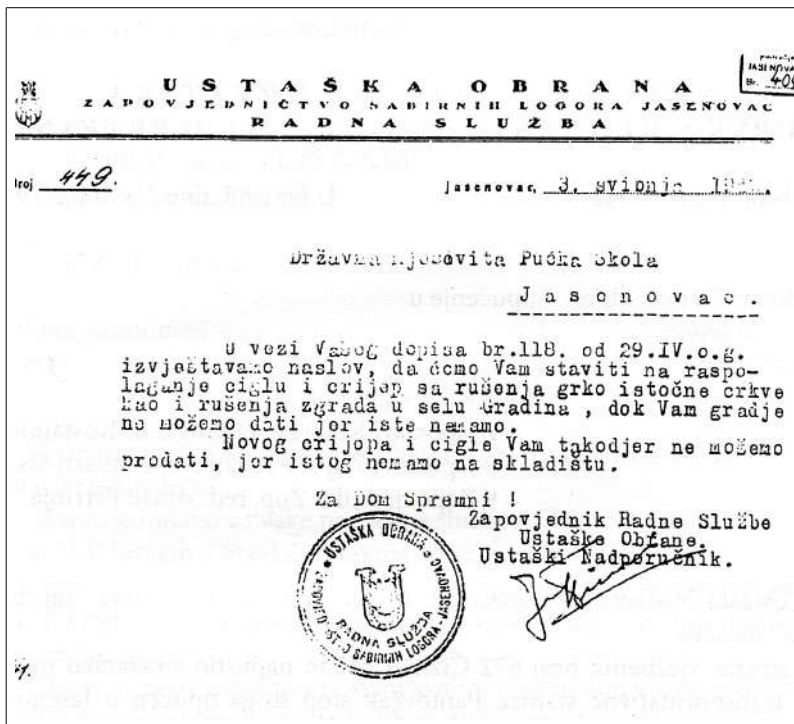
„Црква је срушена 1941. године. Срушена је са топовима из Јасеновца. Ја сам био са покојним оцем овдје у Тишини²⁵ кад су топови гађали. То је било негдје пред Нову годину, 26-27. децембра, 1941. године. Нај-

²³ Чиновник среске полиције. Налазио се на челу стана среске јединице.

²⁴ П. С. Вујасиновић, *Срби као птице*, Бања Лука 1994, стр. 12-14.

прије је граната ударила у торањ, па се торањ срушио. Онда су испалили још двије гранате у доњи дио цркве. Није баш до темеља била срушена, али је кров и доњи дио цркве остао рушевина. Усташе су циглу од ове цркве искористили за прављење бункера. Године 1945. вратили смо се у Доњу Градину. Затекли смо само темеље Цркве Светог Спаса.“

Допис - обавјештење Заповједништва сабирних логора Јасеновац од 3. маја, 1942. године Пучкој²⁶ школи Јасеновац свједочи о њиховом систематском уништавању свега што је српско, као и о затирању трагова материјалне културе истих.

Факсимил документа (извор: А. Милетић, *Концентрациони логор Јасеновац*, књига 4, Јагодина 2007, стр. 77.)

²⁵ Прим. аут.: Тишина је бара, рукавац - старача ријеке Уне, удаљена од цркве 200 м.

²⁶ Прим. аут.: пучка = основна.

Године 1950. неколицина мјештана села Доња Градина, међу њима и Милан Пјевић, уочи Спасовдана, на мјесту некадашње цркве ископаше рупу и у њу усадише крст. Крст је од храстовог дрвета истесао Јован Миљуш. На крст објесише икону Светог Спаса, коју им је из Београда донио поп Брацо²⁷. Милан Пјевић пише:

„На Спасовдан ујутро пођем да видим како све то изгледа. Ја тамо - нема крста! Гледам свуда околу... кад у јарку лежи крст изрезан на комадиће, а икона полупана. Послије тога дође по мене ислѣдник... и три мјесеца одлежим у затвору због постављања крста! Више није било покушаја да се гради црква. То није нико смио ни споменути“.

На аутентичном мјесту некадашње цркве, мјесна заједница Доња Градина подигла је 2009. године крст са плочом.

3.) Школа у Доњој Градини

Писменост на овом подручју се за вријеме Турске у првом реду учила код занатлија, те у Манастиру Моштаница у планини Козара. Почети писмености везани су за улогу и потребе цркве: читање и преписивање молитви и богослужбених књига. Овако је било све до 1857. године, кад је основана прва основна школа у Босанској Дубици, бројећи тад десетак ђака. Временом је порастао број ђака, што је утицало на оснивање и других школа по околним селима.

Под Аустроугарском, користећи се црквено-школском аутономијом добијеном 1905. године, наставило се са оснивањем школа, нарочито по селима²⁸. Подизањем школа ширила се и јачала национална свијест у народу. То је била прва фаза у оснивању школа - оснивање српских народних основних школа, и трајала је до 1914. године. Друга фаза - оснивање народних државних основних школа, трајала је од 1918. до 1941. године.

Основна школа у Доњој Градини основана је 1921. године. Учитељ је био Ђорђе Николић²⁹. Милан Пјевић пише:

²⁷ Прим. аут.: поп Брацо је тада био поп у цркви у Јасеновцу.

²⁸ Д. Алексић, *Кнежопоље и Кнежопољци, у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица, 1931, стр. 65

²⁹ Исто, стр. 66.

„Школа је била под тополом. Ту се за вријеме Аустроугарске налазила жандармерија. Била је то велика зграда на спрат. На тавану је био затвор. Кад се Аустроугарска повукла, ту је остала школа. Ту се ишло од првог до петог разреда, тзв. ПЕТОВНИЦА. Нас је било око 120-130 ђака. Највише нас је у једном периоду било 140! Сви заједно смо ишли. Послије петовнице се ишло на занат, и то само врлодобри и одлични ђаци. На занат се ишло у 'Привредник' у Београд. То је држава школовала. Одређивало се по знању гдје ко иде. Сам ниси могао изабрати.“

Школске приредбе одржавале су се за Сретење Господње (четрдесет дана послје Божића). Милан Пјевић пише:

„Учитељ је водио приредбе. Училе су се улоге... сви су учествовали, и дечки, и старији мушкарци и жене, каквих год је требало! Имали смо добре кулисе. Толико су биле добре да су их посуђивали чак из Јасеновца. Долазило је много свијета гледати приредбе. Школа је имала 150 или 250 столица за почасне госте, а за остале су биле обичне клупе. Мој покојни отац је кувао кафу. Није тад ишло пиће. На почетку сваке приредбе хор, мушки и женски, изводио је химну 'Боже правде'. А ја се сјећам пјесме:

*'Листај горо, листај гаравице
У теби се пије рујно винце!'"*

Школа је такође срушена доласком Ендехазације на власт. И од њене цигле усташе су правили бункере!

Нова школа направљена је негдје око 1955. године, на мјесту гдје се данас налази дом у Доњој Градини. Ту се налазио и учитељски стан.

Литература:

- Д. Алексић, *Кнежопоље и Кнежопољци, у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931.
- Прота С. Вујасиновић, *Срби као птице*, мемоари, приредио Симо Брдар, „Глас Српски“, Бања Лука 1994.
- Др Љ. Мухић, *Козара*, „Дневник“, Нови Сад 1987.
- А. Милетић, *Концентрациони логор Јасеновац*, IV, Јагодина 2007.
- Козара у Народноослободилачком рату: Записи и сјећања*, IV, Београд 1978.

Шематизам православне митрополије и архидијецезе Дабро-Босанске за годину 1882, уредио Ђорђе Николајевић, протопрезвитер, Земалска тискара, Сарајево 1882.

Б. Радош, *Драксенић*, Босанска Градишка 1987.

Ријечи које нису заклане, III, Свједочанства преживјелих заточеника логора Јасеновац, Јасеновац 1977.

Ц. И. Данон Брацо, *Сасечено стабло Данонових*, Досије, Београд, 2007.

М. Биличић, *Код куће ми је остала слијена мајка...*, Поруке, Година 2, Јасеновац 21.6.1971, број 2 (3).

Р. Булатовић, *Концентрациони логор Јасеновац*, Сарајево 1990.

Summary

Village of Donja Gradina

Village of Donja Gradina, at the Northwest tip of Republic of Srpska, was inhabited in the prehistoric era. Throughout the centuries, tribes and nations settled and moved through it. Today, it's an ethnic Serb village, Orthodox by religion, and it's best known as the mass execution and grave site of the WWII Jasenovac Concentration Camp. Memorial site Donja Gradina encompasses 105 mass graves of large proportions (15 to 50 meters in length, 3 to 4 meters in width and about 2,5 meters in depth). Reseach conducted in the sixties established that every cubic meter of graveyards contain 17 to 21 skeletons. This text also describes the school and the church in Donja Gradina. Literature itself is quite scarce. Thanks to Milan Pijević, we were able to partially describe how these objects looked, and also to have some insight into the lives of the villagers before WWII, and in part, during the war.